

RINGEN VAN STELTLOPERS, MEEUWEN EN STERNS IN 2001 EN 2002

Verslag Steltloperwerkgroep FFF

Klaas Koopman

Al sinds 1983 is de Steltloperringgroep van de FFF actief met het ringen van steltlopers, meeuwen en sterns op de Friese addenkust. Onderstaand verslag geeft de werkzaamheden en de resultaten van de ringgroep in de jaren 2001 en 2002 weer, waarbij het veldwerk en de binnengekomen terugmeldingen worden behandeld. In de volgende Twirre zal opnieuw een artikel van de Steltloperringgroep FFF te lezen zijn, waarin de balans van 20 jaar ringonderzoek aan broedvogels bij Holwerd wordt opgemaakt.

VELDWERK

In 2001 en 2002 bestond het veldwerk vooral uit het vangen met mistnetten bij Holwerd en het vangen van broedvogels bij Holwerd, Leeuwarden en Hoogkerk. In totaal werden respectievelijk slechts 217 en 265 vogels gevangen. De twee onderzoeksjaren zijn hiermee de slechtste jaren sinds 1979. In tabel 1 zijn de totale aantallen gevangen vogels gegeven. Deze cijfers zijn inclusief 11 Kokmeeuwen en 19 Stormmeeuwen die in januari en december 2002 met een slagnet in Leek werden gevangen.

VANGST MET MISTNETTEN BIJ HOLWERD

In 2001 en 2002 werden in respectievelijk drie en vijf nachten getracht vogels met mistnetten te vangen. Dit leverde 373 vogels op (tabel 2). Zowel het aantal nachten als het aantal gevangen vogels is teleurstellend laag. Veel geplande vangnachten konden niet doorgaan als gevolg van ongunstige weersomstandigheden. In de nachten waarin wel werd gevangen, waren de vangsten vaak beperkt. In de eerste helft van de jaren '90 was de route van de hoogwatertrek goed voorspelbaar en liep toen over een goed begaanbaar terreingedeelte. Tegenwoordig wisselt deze route regelmatig al dan niet als gevolg wisselende waterstanden en verstoringen overdag van de hoogwatervluchtplaatsen door wandelaars en fietsers en loopt vaak over niet of nauwelijks begaanbare terreingedeelten.

Kleine plevier en Kemphaan zijn nieuwe soorten voor Holwerd. In de jaren '70 en '80 werden op binnenlandse pleisterplaatsen in Fryslân ruim 1.400 Kemphanen gevangen. Toch werd even vreemd tegen de Kemphaan aangekeken toen deze, een onvolwassen vrouw, tussen een aantal Kanoetstrandlopers in het net hing.

Kievit

foto: Anton Huitema

VANGST VAN BROEDVOGELS BIJ HOLWERD

Het vangen van broedvogels met nestvallen bij Holwerd is in zowel 2001 als 2002 bijzonder slecht verlopen. Op Holwerd-Oost zijn vrijwel geen vogels tot broeden gekomen, ook niet de Kokmeeuwen die al vele jaren een kolonie bij de pier hadden, noch de Scholeksters die jaarlijks op de kop van de pier broedden. Ook op Holwerd-West hebben nauwelijks vogels succesvol gebroed. Op 26 mei 2001 was voor dat jaar de eerste vangdag gepland. In het gebied troffen we een klein aantal Scholeksters, 7 tot 10 paar Kluten, 10 paar Kokmeeuwen, 1 tot 2 paar Zilvermeeuwen, 10 paar Visdieven en geen Noordse sterns aan. Het merendeel van de vogels had geen eieren. Zonder een poging om iets te vangen zijn we weer vertrokken.

Op 3 juni was er sprake van overvloed. Op 13 juni vond weer een verkenning plaats. Toen werden aange troffen kleine aantallen Scholeksters, enkele Kluten, Kokmeeuwen en Visdieven, 1 paar Zilvermeeuwen en 1

paar Noordse stern. Op 16 juni en 23 juni werd vervolgens gevangen. Op 23 juni was het aantal broedvogels al weer sterk geslonken.

In 2002 was het al niet veel beter. Een verkenning op 20 mei leverde kleine aantallen Scholeksters op (maar nog geen teken van broedende vogels), hooguit 2 paar Zilvermeeuwen, 25 licht alarmerende Kluten, 40 Kokmeeuwen met alleen 1 en 2 legsels, 11 licht alarmerende Visdieven en 2 paar Noordse sterns. De nesten van de Kokmeeuwen lagen ver op kwelder en waren zeer laag gelegen waardoor ze bij de eerste verhoging onder water zouden komen te liggen. Op 2 juni werd voor het eerst gepoogd enkele uren te vangen op de westelijke helft van Holwerd-West. De kokmeeuwenkolonie van 20 mei was al weer geheel verdwenen. Verder was er weinig verandering sedert 20 mei. Op 6 juni werd op de oostelijke helft van Holwerd-West enkele uren een vangpoging ondernomen. Hier werden slechts enkele legsels van de Scholekster aangetroffen, een klein aantal legsels van de Kokmeeuw met 1 of 2 eieren en enkele legsels met 1 of 2

eieren van de Visdief. Op 22 juni werden op de pier 6 nesten van de Scholekster aangetroffen, één nest zelfs met 2 jongen. Op Holwerd-West werd eenmaal een nest met 2 eieren van de Visdief aangetroffen en was een klein aantal Kokmeeuwen en Kluten aanwezig en hier en daar enkele Scholeksters. Al met al te weinig om nog zinvol te vangen.

Het leidt voor mij geen twijfel dat het ontbreken van succesvolle broedvogels het gevolg is van de aanwezigheid van en de predatie door Vossen. Ik heb daar eerder over gerapporteerd (Koopman 2002^B) en mijn bevindingen worden gedeeld door tellers van de Wadvogelwerkgroep van de FFF. Zonder bestrijding van Vossen is dit gebied, dat juist door de grote aantallen vogels indertijd gespaard werd voor inpoldering, verloren als broedgebied voor een aantal belangrijke kustvogelsoorten. In totaal werden in 2001 en 2002 respectievelijk 14 en 9 broedvogels op het nest gevangen (tabel 3). Jonge vogels werden in deze twee jaren niet geringd.

OVERIGE VANGSTEN VAN BROEDVOGELS

In Leeuwarden, op het dak van Christiaan Salvesen (de voormalige Frico), vingen we in 2001 weer Visdieven op het nest, alsmede hun jongen. Op 5 en 19 juni werden elk 3 volwassen Visdieven gevangen en op 19 juni ringden we 7 niet-vliegvlugge jongen. Op 5 en 19 juni vingen we hier ook

Tabel 1. Totale aantallen gevangen volgroeide eenden, steltlopers, meeuwen en sterns in 2001 en 2002.

Soort	2001	2002	Soort	2001	2002
Bergeend	1	2	Regenwulp		2
Wintertaling	1		Wulp	4	10
Scholekster	11	9	Zwarte ruiter	1	
Kluut	3	3	Tureluur	48	53
Kievit		1	Groenpootruiter		2
Goudplevier	3	1	Steenloper	1	1
Zilverplevier	1	4	Kokmeeuw	38	19
Kleine plevier	1		Stormmeeuw		19
Bontbekplevier	9	10	Zilvermeeuw	1	
Kanoetstrandloper	14	27	Visdief	7	
Krombekstrandloper	1	1	Noordse stern	1	
Bonte strandloper	69	96			
Kemphaan		1			
Rosse grutto	2	4	Totaal	217	265

respectievelijk 11 en 3 volwassen Kokmeeuwen op het nest en ringden we 59 en 77 jonge Kokmeeuwen. Naar schatting broedden in 2001 25 paar Visdieven en 125 paar Kokmeeuwen in deze kolonie. Het succes van de Kokmeeuwen lijkt ten koste te gaan van de Visdieven: elk jaar minder Visdieven met steeds slechtere broedresultaten.

In 2002 broedden geen Visdieven op Kokmeeuwen meer op dit dak. Op 17 mei bleken op het dak touwen met vlaggen gespannen te zijn om de vogels te verdrijven. Met succes dus.

Op de vloeivelden van de Suikerunie te Hoogkerk werden in 2001 op twee dagen totaal 22 Kokmeeuwen op het nest gevangen. Dit jaar broedden hier weer minder Kokmeeuwen (1999: 320 paar, 2000: 200 paar, 2001: 162 paar) die bovendien weinig succesvol waren. Aanvankelijk waren slechts twee

paar Visdieven aanwezig. Later in het jaar broedden nog een aantal paren op zuiveringsinstallaties midden in de vijvers. Er werden in 2001 geen Visdieven bij Hoogkerk geringd.

In 2002 waren bij Hoogkerk 163 paar Kokmeeuwen aanwezig. Het merendeel van de vogels broedde op zuiveringsinstallaties midden in de vijvers. Er werd slechts op één dag gevangen wat acht gevangen Kokmeeuwen opleverde. In 2002 waren zeven paar Visdieven aanwezig bij Hoogkerk. De kolonie is echter gepreëdeerd door een Vos (vraatsporen aangetroffen). Ook in 2002 werden geen Visdieven op het nest gevangen. In de omgeving van Leek werden in 2001 en 2002 3 Scholeksters en 1 Kievit op het nest gevangen.

Tabel 2. Aantal per nacht gevangen vogels met mistnetten bij Holwerd in 2001 en 2002.

Soort	Datum								Totaal
	21-8-01	24-8-01	16-10-01	12-7-02	26-7-02	23-8-02	29-8-02	27-9-02	
Bergeend	1							2	3
Wintertaling		1							1
Scholekster		1							1
Kluut			1						1
Kleine plevier		1							1
Bontbekplevier	2	7				4	4	2	19
Goudplevier	1	2						1	4
Zilverplevier		1			1	2	1		5
Kanoetstrandloper		14			4	3	1	19	41
Krombekstrandloper		1			1				2
Bonte strandloper	13	29	27	1	1	7	9	78	165
Kemphaan								1	1
Rosse grutto		2						4	6
Regenwulp					2				2
Wulp		1	3		2			8	14
Zwarte ruiter	1								1
Tureluur	27	21		12	27	8	4	2	101
Groenpootruiter						2			2
Steenloper		1			1				2
Zilvermeeuw	1								1
Totaal	46	82	31	13	39	26	19	117	373

Tabel 3. Aantal per dag gevangen broedvogels bij Holwerd in 2001 en 2002.

Soort	Datum					Totaal
	16-6-01	23-6-01	2-6-02	6-6-02	26-6-02	
Scholekster	6	3	3	2	1	15
Kluut	1	1	3			5
Kokmeeuw	2					2
Visdief	1					1
Noordse stern	1					1
Totalen	11	4	6	2	1	24

Tabel 4. Aantal terugmeldingen opgenomen in het archief van de ringgroep in 2001 en 2002.

NL = Nederland, B = België, GB = Groot-Brittannië, D = Duitsland, F = Frankrijk, SV = Zweden, SF = Finland, I = Italië, SN = Sénégal.

Soort	Land									Totaal
	NL	B	GB	D	F	SV	SF	I	SN	
Scholekster	25									25
Kluut	5									5
Kievit	3									3
Krombekstrandloper								1		1
Bonte Strandloper	3			1	1					5
Rosse Grutto	1									1
Regenwulp		1								1
Wulp	1									1
Tureluur	3				1	2				6
Kokmeeuw	124		1							125
Stormmeeuw	4					1	1			6
Visdief	6								1	7
Totaal	175	1	1	1	2	3	1	1	1	186

TERUGMELDINGEN

In 2001 werden 74 en in 2002 112 terugmeldingen ontvangen. Tabel 4 geeft een samenvatting van de terugmeldingen terwijl in tabel 5 de details van enkele interessante terugmeldingen worden gegeven.

Onderstaand worden de tabellen 4 en 5 tegelijk besproken. De terugmeldingen uit tabel 5 zijn gemerkt met een asterisk (*).

Het aantal terugmeldingen van de Scholekster neemt sterk af. Dit heeft twee oorzaken. In de eerste plaats worden veel minder Scholeksters gevangen wat als gevolg heeft dat er minder terugmeldingen komen. Door de lagere vangsten worden ook veel minder eigen vogels teruggevangen. In 1999 vingen we bij Holwerd nog 21 Scholeksters op het nest die daar in vorige jaren waren geringd. In 2001 waren dat nog twee vogels. Eén hiervan was in 1984 geringd en daarna tot 2001 nooit teruggevangen. In 2002 werd bij Holwerd geen enkele eigen Scholekster gevangen. De tweede oorzaak is positiever. Door het ontbreken van winters van enige betekenis vond er geen massale sterfte plaats in Nederland en behoeften de Scholek-

sters niet uit te wijken naar Frankrijk waar ze dan massaal worden geschoten. Alle terugmeldingen in 2001 en 2002 kwamen uit het Waddengebied en de binnenlandse broedgebieden in Fryslân en Groningen. In 2002 heeft Peter Das in de omgeving van Garijp een aantal Scholeksters op het nest geringd. Hiervan waren zes rond 1990 door ons aldaar met het wilsternet gevangen.

Van de Kluut werden in 2001 geen en in 2002 vijf terugmeldingen ontvangen, alle uit Nederland. De eerstgenoemde oorzaak van het lagere aantal terugmeldingen van de Scholekster is ook op de Kluut van toepassing.

Twee van de drie terugmeldingen van de Kievit (*) betroffen vogels die in respectievelijk 1974 en 1985 als niet-vliegvlug jong waren geringd in het binnenland van Fryslân en die na 16 en 28 jaar in het broedseizoen in de directe omgeving van de ringplaats dood werden gevonden. Op zich leuk dat steltlopers zo oud kunnen worden, maar weidevogelbeschermers dienen zich de keerzijde hiervan wel te realiseren. Slechte broedresultaten zijn niet direct zichtbaar in de populatie van de volgende jaren. Pas wanneer de oude vogels dood zijn, wordt pas

zichtbaar dat er geen aanwas beschikbaar is om de opengevallen plaatsen in te nemen. Hierdoor is het proces van de instorting van de Nederlandse Grutto populatie ook veel te laat ingezien.

Tot en met 2002 werden in totaal 96 Krombekstrandlopers geringd. In 2002 kwam de eerste terugmelding (uit Italië) binnen (*). Deze vogel geeft een prima beeld van de trek. In de nazomer komen een aantal Krombekstrandlopers op weg naar Afrika door West-Europa. In het voorjaar wordt een oostelijker route aangehouden op weg naar de broedgebieden in Aziatisch Rusland.

De vangst van een in het voormalige Oost-Duitsland geringde Bonte strandloper (*) past wederom precies in het beeld dat we hebben van de herfsttrek van deze soort. Eerst komen de oude vogels naar het Nederlandse Waddengebied en daarna de jongen. In het jaar van zijn geboorte was de vogel op 12 oktober nog in het oosten van Duitsland. Zes jaar later was hij in augustus al in het Nederlandse Waddengebied waar de rui van de vleugelpennen plaatsvindt. Ook de terugmelding van de Richel (*) is het vermelden waard. Het aantal verplaatsingen binnen de Waddenzee is beperkt. Het merendeel van de vogels wordt later weer op de plaats van ringen aangetroffen. Dit geldt ook voor de andere twee Bonte strandlopers uit Nederland in tabel 4.

In 1988 hebben we 's nachts ook enkele malen op Holwerd-West gevangen. Een daar geringde Rosse grutto werd in 2001 op Holwerd Oost aangetroffen.

Regenwulpen trekken in het voorjaar vooral eind april door. De terugmelding van een Regenwulp uit België (*) past in het bestaande beeld over het seizoensverloop van de voorjaartrek. Op 23 juli 1992 werd bij Holwerd een Tureluur (*) geringd die op 22 augustus 2001 op Schiermonnikoog werd teruggevangen. Beide malen was de vogel in actieve rui van de vleugelpennen. Ook hier dus een geval van verplaatsing binnen de Waddenzee. Een Tureluur (*) geringd als niet-vliegvlug jong bij De Leijen geeft weer aan waar Tureluurs in het Waddengebied vandaan kunnen komen. Van Cees Bil ontving ik twee bijzondere terugmeldingen van Tureluurs (*) die beide in tabel 5 zijn opgenomen. De eerste betreft een vogel die in het binnenland van Fryslân is geringd en later in Zweden broedend werd aangetroffen. Dit

Tabel 5. Enkele bijzondere terugmeldingen ontvangen in 2001 en 2002. Bij leeftijd staat kj voor kalenderjaar (1 kj is jaar van geboorte, 2 kj is jaar daarop, na 2 kj betekent ouder dan 2 kj, etc.). 'Gecontroleerd' houdt in dat de vogel is gevangen, gemeten en gewogen (ter controle) en daarna losgelaten.

Soort	ringnummer	leeftijd	ringdatum	ringplaats	vinddatum	vindplaats en -omstandigheden
Kievit	Arnhem 1.121.110	nestjong	17-07-1974	Joure	28-09-2002	Joure, dood gevonden
	Arnhem 1.213.007	nestjong	03-06-1985	Rotsterhaule	26-04-2001	Rotsterhaule, vers dood gevonden
Krombekstrandloper	Arnhem H 234.757	1 kj	30-08-1998	Holwerd	15-05-2001	Caserta & Napoli, ITALIË 40.58N 13.59E gecontroleerd
Bonte strandloper	Hiddensee OA 35.888	1 kj	12-10-1995	Rostock, DUITSLAND 54.02N 11.30E	24-08-2001	Holwerd gecontroleerd
	Arnhem H 235.134	na 2 kj	05-08-2000	Holwerd	30-03-2001	De Richel bij Vlieland gecontroleerd
Regenwulp	Arnhem 3.500.545	na 2 kj	27-04-1996	Holwerd	24-04-2000	Antwerpen, BELGIË 51.21N 04.38E gecontroleerd
Tureluur	Arnhem 1.268.141	na 2 kj	23-07-1992	Holwerd	22-08-2001	Schiermonnikoog gecontroleerd
	Arnhem 1.354.642	na 2 kj	18-04-1998	Gytsjerk	06-06-2002	Gotland, ZWEDEN 56.59N 18.22E ring afgelezen met kijker, broedend
Kokmeeuw	Arnhem 1.409.438	nestjong	28-05-2002	De Leijen	13-07-2002	Holwerd gecontroleerd
	Stockholm 5.116.912	na 2 kj	20-06-1994	Ottenby, ZWEDEN 56.12N 16.24E	09-08-1997	Holwerd gecontroleerd
	Arnhem 3.400.460	na 2 kj	08-06-1985	Holwerd	02-07-2001	Griend ring afgelezen met kijker
	Arnhem 3.428.592	na 2 kj	27-06-1987	Linthorst-Homanpolder geringd op nest	18-06-2001	Delfzijl ring afgelezen met kijker
	Arnhem 3.501.451	na 2 kj	05-05-1998	Hoogkerk geringd op nest	13-06-2001	Delfzijl ring afgelezen met kijker
	Arnhem 3.532.011	na 2 kj	13-05-1999	Hoogkerk geringd op nest	22-06-2002	Staveren vers dood gevonden
Visdief	Arnhem K 861.228	na 2 kj	27-06-1995	Holwerd geringd op nest	22-01-2002	SENEGAL, 13.41N 16.40W gecontroleerd en herringd met een Belgische ring

geeft aan dat er ook doortrek van Tureluurs door het binnenland van Fryslân plaatsvindt. De tweede vogel was in Zweden geringd en bij Holwerd teruggevangen. In ons bestand kwam nog niet een Tureluur uit Zweden voor.

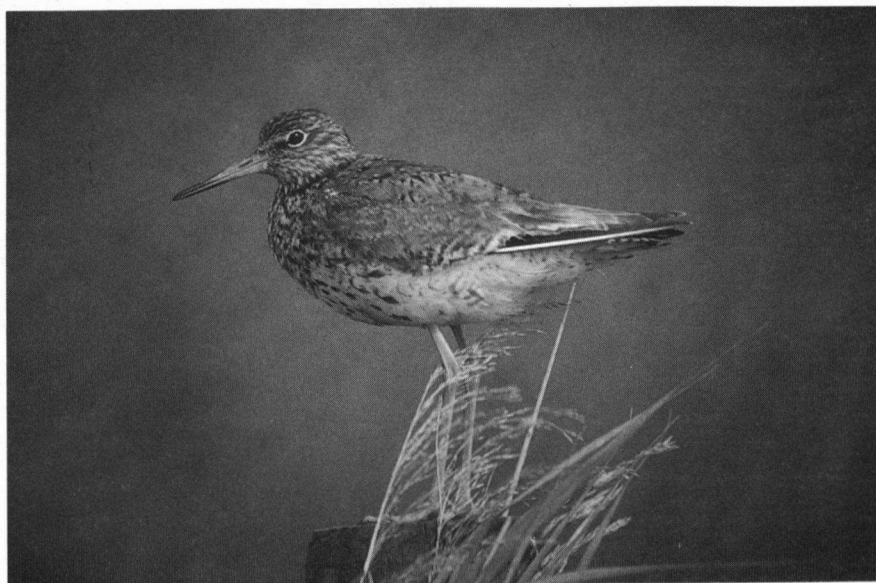
Het aantal terugmeldingen van Kokmeeuwen was in 2001 en 2002 wederom lager dan in de voorgaande jaren. Deze daling kan voor een groot deel worden toegeschreven aan het lagere aantal aflezingen met een kijker (57 in 2001 en 50 in 2002 tegen respectie-

lijk 68, 79, 129 en 174 in 2000, 1999, 1998 en 1997). Met name in de stad Groningen worden minder ringen afgelezen, ongetwijfeld omdat bij Hoogkerk steeds minder Kokmeeuwen broeden en worden geringd. In de vorige verslagen werd reeds aandacht geschonken aan het wisselen van broedplaats bij Kokmeeuwen tussen verschillende jaren. Ook in 2001 en 2002 konden aan deze lijst weer vier gevallen worden toegevoegd (*).

Van de Visdief kwam weer eens een terugmelding uit Afrika (*). Dit is de vierde in ons archief uit Sénégal, maar de eerste die het kan navertellen.

PUBLICATIES

In 2001 werd het verslag van de steltlopergroep FFF over 2000 gepubliceerd. Een ruime samenvatting hiervan werd in 2002 gepubliceerd in Twirre (Koopman 2002^B). Hierin werden de terugmeldingen van bij Holwerd broedende Kluten uitgewerkt. In het Wader Study Group Bulletin

Tureluur

foto: Teake Roosjen

van april 2002 werden de gegevens van de bij Holwerd geringde Kanoetstrandlopers uitgewerkt (Koopman 2002^A). In dit artikel werden ook de telgegevens van de Wadvogelwerkgroep FFF verwerkt. Door de telgegevens van de Wadvogelwerkgroep FFF te combineren met de ringgegevens van de Steltlopergroep FFF ontstond de mogelijkheid conclusies te trekken die niet mogelijk zijn op basis van de gegevens van de werkgroepen afzonderlijk. Onderstaand volgt een samenvatting van het artikel.

Kanoetstrandlopers worden regelmatig waargenomen langs de Friese kust. Maximaal werden 7.650 vogels op een dag geteld, maar meestal ligt het totaal beneden 3.000 vogels. De meeste komen voor langs de westelijke helft. Langs de oostelijke helft is de Kanoetstrandloper veel schaarser. Op het deeltraject Holwerd-Oost werden maximaal 760 vogels op een dag geteld. Op veel teldagen was de soort hier afwezig. De ringvangsten wijzen erop dat na het broedseizoen de soort

's nachts vaker aanwezig is dan overdag. Mogelijk worden overdag andere hoogwatervluchtplaatsen gebruikt dan 's nachts. In het voorjaar zijn nauwelijks Kanoetstrandlopers gevangen. Tussen 15 juli en 10 november van de jaren 1980-95 werden 323 Kanoetstrandlopers gevangen. Tot en met augustus gaat het vooral om volwassen vogels (minimaal 2 jaar oud), daarna hoofdzakelijke om onvolwassen vogels (geboren in het jaar van de vangst). Daarnaast zijn enkele halfvolwassen vogels (geboren in het jaar voorafgaand aan de vangst) gevangen.

In het Waddengebied komen twee ondersoorten van de Kanoetstrandloper voor. De ondersoort *islandica* broedt in Groenland en Noord-oost-Canada en overwintert in West-Europa. Deze ondersoort heeft een relatief korte snavel. De ondersoort *canutus* broedt in Siberië en overwintert in West-Afrika. Deze ondersoort heeft een relatief lange snavel. Beide ondersoorten ruien hun handpennen in het winterkwartier. Ka-

noetstrandlopers broeden pas als ze tenminste twee jaar oud zijn. De halfvolwassen vogels overzomeren in het winterkwartier. De gevangen halfvolwassen vogels waren in een vergevorderd stadium van de handpenrui. Dit in combinatie met hun snavelengte en hun voorkomen in de Waddenzee wijst erop dat deze vogels naar alle waarschijnlijkheid behoren tot de ondersoort *islandica*. Slechts enkele volwassen vogels ruiden de eerste (binnenste) handpennen. Op grond daarvan behoren deze vogels waarschijnlijk ook tot de ondersoort *islandica*.

De hoge gewichten van de niet-ruiende volwassen Kanoetstrandlopers en het ontbreken van eigen terugvangsten wijzen erop dat zij slechts kortstondig bij Holwerd verblijven om vet op te slaan voor verdere trek. In combinatie met hun snavelengte wijst dit erop dat deze vogels behoren tot de ondersoort *canutus*. Ook de lichaamsmaten van de onvolwassen vogels kwamen het meest overeen met de ondersoort *canutus*.

DANKWOORD

Rijkswaterstaat en It Fryske Gea verleenden toestemming tot het betreden van de buitendijkse gebieden aan de Friese kust en de Suikerunie voor het betreden van de vloeivelden te Hoogkerk. Christiaan Salvesen verleende toestemming tot het ringen van Visdieven en Kokmeeuwen op het dak van de voormalige Frico te Leeuwarden. Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij verleende ontheffing van artikel 16 van de Natuurbeschermingswet waardoor het vangen van vogels aan de Waddenkust mogelijk was. Aan de terreineigenaren en het ministerie van LNV komt mijn hartelijke dank toe.

In 2001 en 2002 werkten de volgende personen mee aan het vangen van vogels: Eddy Douwma, Hans te Klooster, Saskia Mulder en Jaring Roosma. Romke Kleefstra voorzag het concept van commentaar.

LITERATUUR

KOOPMAN K. 2002^A. Mass, moult, migration and subspecific status of Red Knot *Calidris canutus* on the Frisian Wadden Sea coast, The Netherlands. Wader Study Group Bulletin 97: 30-35.

KOOPMAN K. 2002^B. Ringen van steltlopers, meeuwen en sterns in 2000. Verslag Steltlopergroep FFF met uitgelicht de terugmeldingen van Kluten van de broedpopulatie van Holwerd. Twirre 13 (2): 47-54.